

Nikdo nedovedl pochopit, odkud jsem přišla

Jako malá žila Veronika Büchler s rodiči a dvěma sestrami v Sovětském svazu ve městě Dubna, v místě jaderného výzkumu, kde její otec pracoval na vývoji laserových zařízení.

TEXT KLÁRA KUBÍČKOVÁ

Plyně mluvila rusky, sledovala rodiče, které znepokojovala otázka, do jaké míry být loajální vůči režimu, zažila výbuch Černobylu na mnohem kratší vzdálenost než my v Československu. O Dubně napsala knihu, román Dubna s podtitulem Ostrůvky stability.

Proč jste se rozhodla literárně zpracovat téma života v ruském CERNu, tedy v Dubně?

Primární motivací byl můj sentiment po tátovi. Byl vědec a komunikace s lidmi pro něj někdy byla obtížná. Nestihli jsme si toho moc říct, hlavně proto, že ho postihla nemoc, která komunikaci ještě víc ztížila. Měla jsem potřebu se vrátit do světa, který jsem s ním sdílela.

Na co zemřel?

Když mi bylo dvacet, rozvinula se u něj docela brzká demence jako následek dalších chorob.

Jako vědec pracoval v Dubně. A rodinu tam měl v 80. letech s sebou. Můžete vysvětlit, co to byla a pořád vlastně je ta Dubna?

Táta nebyl jaderný fyzik, ale špičkový technik. Fyzici vymýšleli, jaký přístroj potřebují, a lidi, jako byl můj táta, se ty přístroje pokoušeli vyrobit. Často to byl problém, mnoho součástek a vybavení v Sovětském svazu chybělo. Na konci padesátých let vznikl v městečku Dubna v Sovětském svazu takzvaný naukograd, tedy město vědy. V Dubně byl umístěný urychlovač částic, zkoumaly se tam jádra prvků a objevovaly se nové. Třináctý prvek za uranem s protonovým číslem 105 je dokonce pojmenovaný jako dubnium, tedy po tomto městě. Táta v Dubně čtyři roky pracoval, vzpomínky na dětství mám vlastně spojené hlavně s Dubnou. Když jsme se pak vrátili do Československa a já jsem tady zase začala chodit do české školy, nikdo ze spolužáků

nedovedl pochopit, odkud jsem přišla.

Snažila jste se o tom mluvit?

Brzy mi došlo, že to nejde. Řekla jsem třeba, že jsem přijela z Ruska, ale posmívali se mi, že jsem Ruska, ta averze vůči všemu ruskému byla sice tichá, ale intenzivní. Žila jsem něčím strašně silným, o čem jsem ale nemohla mluvit. Neměla jsem to jak integrovat do života. Román Dubna je vlastně mým pokusem tuhle integraci provést.

U vás doma se o těch letech prožitých v Dubně mluvilo?

Nevzpomínám si, že bychom o tom vůbec s někým mluvili, jen s rodiči. Máma za komunismu nesměla studovat, těžce to nesla, byla proti režimu a lidi dělila

na estébáky a protirežimní. A táta pak dostal pozvání pracovat pro Sovětský svaz. V té polaritě jsem vyrůstala. Dlouho jsem přemýšlela, jak bych se zachovala já na tátově místě. A v knížce jsem si kladla otázku, jestli dovedu najít nějaký druh obhajoby pro jednání těch, kteří přijali spolupráci s StB.

A k čemu jste došla?

Mně osobně by ta kariéra za to nestála, odmítla bych, ale to je dáno tím, že pro mě kariéra není prioritou. V románu hlavní hrdina rezignoval na nějakou vnitřní integritu, řekl si, že dá režimu to, co po něm chce, a výměnou dostane možnost věnovat se vědě, kterou miluje. Můj hrdina si myslí, že StB přechytračí, že s nimi sice uzavře dohodu,

Na konci padesátých let vznikl v městečku Dubna v Sovětském svazu takzvaný naukograd, tedy město vědy.

ale že ji v Dubně nebude dodržovat, což se mu vlastně do určité míry podařilo.

Mohla máma jet do Dubny s tátou, když neměla úplně dobrý kádrový profil?

Mohla, to je na tom právě to zajímavé. Dubna byla v tomto směru městem určitého paradoxu. Život v ní byl hodně prozápadní. Ačkoliv člověk musel akceptovat velkou míru kontroly ze strany Sovětského svazu a normalizovaného Československa, nakonec se vlastně ve vědeckém městě dočkal mnohem větší svobody, než jaká byla v komunistickém bloku obvyklá. A to vědce na Dubně fascinovalo. Byla to taková malá oáza v jednom z nejstřeženějších měst, kterou si tam fyzici vydobyli. Máma často zkoušela, co všechno tam může říct nahlas, tu svobodu intenzivně testovala.

Má vaše máma spojitost s manželkou hlavního hrdiny Hanou?

Hana má rysy mojí mámy, taky vykřikuje v obýváku věci, které by jiný nahlas neřekl. Ale jinak se jedná o jinou osobnost, s jiným osudem.

A postava Petra Weinera?

Když jsem kvůli knížce pročítala spisy StB a poslouchala vyprávění pamětníků, narazila jsem na příběhy, které by si zasloužily vynést na světlo, ale hodně jsem řešila, jestli je správné to udělat. Postavy v mé knize odrážejí dilemata konkrétních lidí z Dubny, ale nakonec se jedná o literární postavy. Není to životopis konkrétních lidí, ale inspirace skutečností tam je.

Konfrontovala jste někoho z těch žijících předobrazů vašich hrdinů?

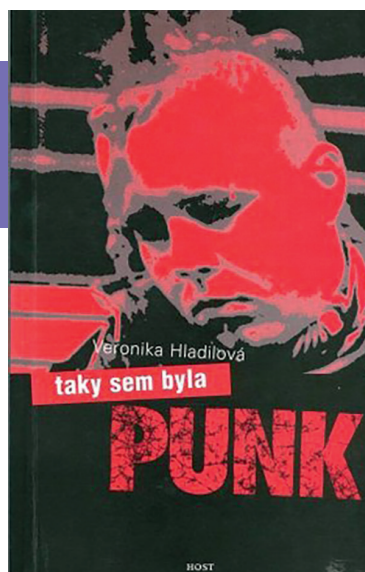
Hodně jsem to zvažovala, ale nakonec jsem se rozhodla to ne-

Debutovala novelou *Taky sem byla punk* (2001). Loni na podzim vydala Veronika knihu *Dubna*, o pobytu v sovětském městě vědy.

udělat. Nepíšu literaturu faktu. Nechtěla jsem, aby se konkrétní lidé spojili s mým příběhem a ovlivňovali mou interpretaci událostí. I když na druhou stranu jsem si vědoma, že mi tím mohly uniknout informace, které by byly velmi zajímavé a k doplnění příběhu by mohly přispět.

Co je v příběhu lidí z Dubny pro vás nejvíc jiskřivé nebo irituující?

Největší problém vnímám v tom, jaká vědci v Dubně museli řešit morální dilemata. Donášení byla metoda, kterou režim udržoval lidi pod kontrolou, a tato metoda byla extrémně účinná. Bylo to určité unikum, které třeba sovětská vědci nezažili až v takové podobě. V Rusku byla hranice mezi lidmi spolupracujícími s KGB a normálními lidmi mnohem znatelnější. V Československu jste nevěděli, koho se vlastně máte bát, museli jste být ostražiti všude. Ta zvláštní doba nás všechny psychicky poznamenala a dodnes je to trauma, které nedostatečně reflektujeme. Vždyť tehdy se zlo a dobro slilo a propletko dohromady. Když člověk nesmí veřejně vyznat svůj názor a nemá právo pojmenovat pravdu, dochází k psychickému poškození. Můj táta například nikdy nechtěl vstoupit do strany, ale protože žil svojí prací, ztráta zaměstnání by pro něj byla životní katastrofou. Ale pracovat zároveň znamenalo neprotivit se režimu. V určité chvíli, když chtěl vědeckou kandidaturu, stál před dilematem. Nakonec se smířil s tím, co mu říkali kolegové: Neboj se, je to jen formalita. V Dubně, když měla laboratoř povinnou stranickou schůzi, odhrkaly se formality co nejrychleji a šlo se, jak říkali, diskutovat fyziku. Co

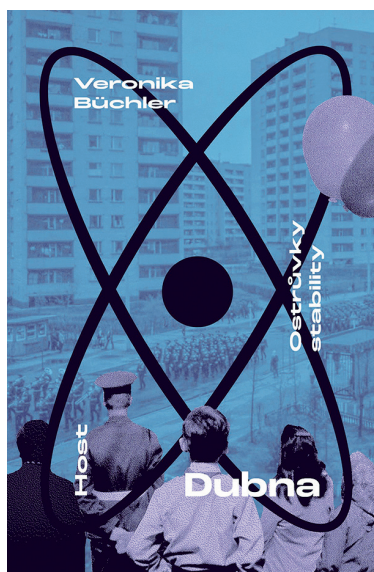

je v takovém prostředí správné rozhodnutí? Přesto i můj otec měl určitou mez, za kterou by nešel, a to byla spolupráce s StB. Nabídku od nich dostal, ale dokázal ji odmítnout. **Dokázali jsme to jako generace nějak uchopit, tu totalitní dvojznačnost, že se věci nedělaly doopravdy, v dobré víře, ale z musu, protože to chtěla strana, aby se vlk nažral?**

Narodila jsem se v roce 1980 a už jako velmi malá jsem si uvědomovala, že doma se říká něco jiného než na veřejnosti. Ještě v patnácti, když už bylo po sametové revoluci, jsem měla pocit, že si musím dávat pozor na to, co říkám. A myslím, že to tak mělo nebo má hodně lidí méj generace. Jako kdybychom si pořád museli nějak dávat bacha...

Vrátím se k Dubně, o které jste říkala, že byla ostrůvkem svobody – jak to? Uprostřed Sovětského svazu, v přísně střeženém a strategickém výzkumném centru, to bych čekala ty nejutaženější šrouby.

Sovětská jaderná fyzika stála od počátku v těžké pozici. Stalin je chtěl dokonce zlikvidovat, než se nechal přesvědčit, že jejich schopnosti potřebuje pro vývoj jaderné bomby. Jakmile se stali představiteli

výzkumu, který byl pro sovětské politbyro nej důležitější, dovedli toho využít pro posílení své autonomie. Vytvořili kulturu, která neměla úplně daleko k disentu. Před sovětskými vedoucími laboratoří se například dalo hovořit mnohem otevřeněji, než Čechoslováci čekali. V Dubně se také běžně daly vidět západní filmy, prodávaly se tam anglické knihy. Na oficiální úrovni se ale musely říkat věci, které politbyro očekávalo.

Na vaší knize mě fascinují dvě věci: historické rešerše a rešerše týkající se jaderné fyziky. Co a jak jste zkoumala?

Rešeršovala jsem asi rok, nadšeně jsem sdílela svoje objevy doma s manželem, který měl z informací, které jsem našla,

radost, takže to mě motivovalo. Objevovat informace o Dubně bylo jako chodit s pinzetou a vypreparovávat roztroušená zrníčka jednoho docela velkého příběhu z kopy různorodých zdrojů. Pár svých vzpomínek na Dubnu napsali čeští nebo ruští fyzici, zbytek jsem si doplnila od pamětníků z Česka a Ruska. Četla jsem vědecké články o výzkumech vedených v Dubně, knihy o jaderném výzkumu. Nejzajímavější pro mě ale byly články současného ukrajinského historika, kterého zajímalo, stejně jako mě, jak se vědci v uzavřených naukogradech vyrovnávali s dichotomií prozřadnosti a tlaku režimu.

Mluvíte rusky?

Jako malá jsem mluvila plynně. I když mi říkali, že mluvím pouliční ruštinou, učila jsem se od kamarádů a spolužáků. Taky jsem se učila z ruské televize, a dodnes, když si pustím ruské politické debaty, připadá mi to jako návrat do starých časů. Dnes rusky nemluví, naprostá většina materiálů je dostupná v angličtině a se všemi lidmi, s nimiž jsme potřebovala mluvit, jsem se domluvila česky a anglicky.

Kde jste byla, když vybuchl Černobyl?

V Dubně. Nevím, jak to probíhalo v Československu, ale v Dubně byla velmi tíživá nálada, všichni vědci svorně mlčeli, i když byli neformálními kanály informováni docela dobře.

Nás v Československu zastihl radioaktivní déšť na Čarodějnice, když jsme byli venku. Pak se to nějak provalilo, že šlo o radioaktivní mrak z Černobylu, a rodiče lamentovali, že všichni umřeme na rakovinu. To je solidní základ na trauma. V Dubně to bylo jak?

Bylo mi šest a pamatuji si jednu scénu: táta jde do práce, tam sebere dozimetr, chodí s ním

VERONIKA BÜCHLER

- Pochází z Brna.
- Pracuje jako psycholožka a psychoterapeutka v soukromé praxi v Praze.
- Část svého dětství strávila v centru jaderného výzkumu Dubna, kde její otec pracoval jako inženýr laserových zařízení.
- Na literární scénu vstoupila knihou *Taky sem byla punk* (2001).
- V časopise *Host* publikovala několik povídek.

po bytě a měří radiaci, já cítím, že se něco děje, ale nikdo neříká, co, táta se tváří, že má všechno pod kontrolou, ale je z něj poznat, že nemá. V médiích výbuch Černobylu samozřejmě nebyl nijak reflektovaný, dokud to asi deset dní po výbuchu Gorbačov nepřiznal, protože radiaci objevili Švédové. Výhoda pro nás v Dubně byla, že vítr foukal směrem na západ, takže radiace v Československu byla možná vyšší než ta, kterou naměřil táta tím tajně vypůjčeným dozimetrem. Co mi ale utkvělo víc než Černobyl, byl život běžných Rusů v Dubně, ne vědeckých pracovníků, ale obyčejných lidí.

Jaký byl?

Chudoba, která byla všude kolem, byla pro nás záražející. Nedostatek zásadních potravin, školních pomůcek. I když my jsme pomůcky měli, učitelé nechtěli, abychom nosili do školy cokoli nadstandardního,

Cítím soucit vůči ruskému národu, který je vychovávaný v mýtech a nevědomosti.

abychom se neodlišovali. V té době se ve mně rozvinul silný cit nebo soucit vůči ruskému národu, který je vychovávaný v určitých mýtech a nevědomosti. Dodnes dovedu pochopit logiku myšlení ruského národa i bolest, kterou prožívá a která dosud nezmizela.

Co se s Dubnou stalo po pádu režimu?

V roce 1989 se Čechoslováci v Dubně vymezili a vystoupili z komunistické strany, otevřeně se postavili na stranu revoluce. A museli z Dubny odejít. Řada z nich zároveň dostala velmi rychle možnost pracovat ve švýcarském CERNu, byli to zkrátka odborníci a po těch byla poptávka. I po revoluci ale

zůstala Dubna známým pojmem pro české fyziky. Pravidelně tam jezdili na praxi studenti a fyzici, kteří na onkologických klinikách obsluhovali urychlovače pro ozařování nádorů. Když pak padl i režim v Sovětském svazu, vypadalo to, že Dubna zanikne, protože zbylí ruští vědci dostávali okamžité nabídky ze světa. Dnes je to zase jinak – kvůli porušení dohod o jaderné bezpečnosti Ruskou federací, tedy hlavně kvůli ostřelování jaderné elektrárny v Záporoží, čeští vědci spolu s dalšími národy z Dubny na protest odešli.

Vrátila jste se vy někdy do Dubny?

Moje sestra se před lety do Dubny vydala. Chtěla jsem

jet taky, ale pak mi došlo, že by moje zkušenost s novou Dubnou překryla moje vzpomínky na tu starou. Po dopsání knihy už jsem asi schopná tam jet znovu.

Co byste ráda, aby si čtenáři z Dubny odnesli?

Přála bych si, aby se začali ozývat lidé, kteří Dubnou prošli, a začali o ní víc mluvit. Vyprávění příběhu Dubny není dokončené, zbývá ještě mnoho, co by lidé mohli doplnit. A pak je pro mě důležité, aby čtenáři, kteří jsou třeba podobně staří, jako jsem já, začali víc debatovat o tom, v čem jsme vyrůstali, co z toho jsme zvnitřnili, a abychom se začali ptát, kolik toho v nás zůstalo. Dětství za socialismu bylo v určitém intrapsychickém smyslu náročné – a velmi rychle jsme mávli rukou nad tím, co jsme jako děti žili za totality, vrhli jsme se do svobody a dost možná jsme dodnes nezpracovali tuhle etapu života, která nás formovala. ●